

Egy költészet esélyei — a türelmetlenség alakzatai között

Fiatal költészetet, vagy fiatal költőket?

A vita, az *im* szerint „a fiatal költők körében uralkodó művészi elvekről és téveszményekről“ (*Ifjúmunkás*, 1978. 5.) lett volna hivatott tülkörképét adni. A lap álláspontja végig adott: a vita tárgyát képező költészet hordozóinak vannak *elveik*, *téveszményeik* (!) — tehát ideológiáik —, melyeket lehet viszonyítani más (költészeti) ideológiákhoz. Ami azon kívül van, az a sötétség földje: a költészet (68 óta) gyökeresen megváltozott premisszáiról egyszerűen szó sincs; az új mozgások „érint-hetetlenek“ — Müller Ferenc (kifejezetten a szerkesztőség véleményét megszövegező) ideiglenes összefoglalója (*Ifjúmunkás*, 1978. 20.) fölteszi a kérdést (miután „a másik fél“ nem hajlandó a *vallomásra*, azaz ideológiájának kinyilatkoztatására): „Itt-e az ideje az őszinte *szembenézésnek*? Vagy vannak »korán jött« emberek és »korán jött« viták?“

Az önmagára figyelő táborosdi számára a fontos: a provokáció. A vitaindító — melynek célját így határozza meg utólag írója (Horváth Alpár Szilamér): „megvizsgálni fiatal irodalmunk időszerű kérdéseit, kerékkötőit és hogyan továbbját, az úgy elvi-esztétikai-erkölcsi vetületeit“ (*Ifjúmunkás*, 1978. 20.) — valójában kétségbeesett kísérlet, hogy egy kiformalatlan *nyelven* írjon le olyasmit, ami számára idegen (= érthetetlen). Horváth Alpár Szilamér, „a fiatal tollforgató“ valóban „legbensőbb énjének“ ad hangot, mivel számára az egyetlen, kizárólagos adottság: saját közérzete. Zudor János (*Ifjúmunkás*, 1978. 20. *Kilátótorony elefántoknak?*) nem hiába emeli ki az általa képviselt magatartásforma alapvető vonásaként a voluntarizmust; az általa leegyszerűsített alternatívák valahogy így néznek ki: vagy „felelős realizmus“, mely mögött a „szolgálat erkölcsé“ a mozgatórugó (s e fogalmakat nem is írja körül — elég, hogy ő képviseli), vagy az „új költészeti-elméleti csoportosulás (szövegíró nemzedék?)“.

Ez a szemlélet, amely a lazán összefüggő törekvéseket is egyneműsíteni akarja, az intézményi szempontok terepszíneben, tanácstalan e — többek között — Szócs Géza által képviselt magatartással szemben, mely csak mint „egy nálunk eléggé új költészeti csoportosulás, stílustörekvés“ (!) körülírható számára. Egyszerűen nincs mit kezdjen ezzel a költészettel, mely sem a forma, sem a tartalom szempontjából nem játszható ki, mint valamely nemzedékre, korcsoportra jellemző jelenség. S mivel a helyhatározókkal is baj van — a „nálunk“ nem eléggé világos, hogy mit jelent, kelet-európai, magyar vagy kizárólag romániai magyar irodalmat? — az értékelés gyakorlatilag légüres térben történik. A helyszín sematikus: „...egy-egy szakterület nem adja önmagát [...] Sok az aszalt vers, a könnyű-aszalt vers, a kényszeredett strófa, a szópitypang poema“ (Molnár János — *Szét-szórtság és környéke*. *Ifjúmunkás*, 1978. 20.). Annyi még felémlik, hogy Király Lászlóék óta valami egészen különös történt a lírában, ám hogy mi? — az a vitázók számára szinte nem is fontos. Egy részük „csak“ a félreértésekre, a fogalomzavarokra akarja felhívni a figyelmet, más részük túlságosan el van foglalva a megfelelő kritikai nyelv megteremtésével.

Annak idején a *Varázslataink* antológia ürügyén már körvonalazódott az az igény, hogy tisztázódjék a fiatal költészet helyzete. Csiki Lászlónak a vitát ki-provokáló recenziója (*Csendes fiatalok*. *Ifjúmunkás*, 1974. 44.) már tartalmazta azt a viszonyítási rendszert, amely az egész vitán végig kísértett. Csiki mint a 68 utáni líra egyetlen, úgy-ahogy összefogó képét értékelte a kötetet — annak ellenére, hogy saját maga is kifogásolta, hogy töredékes, szalonképességi szempontok alapján válogatták stb.

Megállapításai lényegében ezek: 1. a körülmények nem kedveznek a versnek (a vita során majd számon is kérik a kötet szerzőitől azt a fordulatot, ami nem-

sokkal azelőtt Sütő Andrásnak és Szabó Gyulának a dokumentum-próza felé való tapogatózásában nyilvánult meg); 2. a kötet költőinek „versei szinte kizárólag a versről szólnak”; 3. nagyrészt passzívok, apolitikusak a fiatalok.

A vitázók ezután több vonulatot is elkülönítettek az antológián belül, ám ezek nagyrészt csak a vitafelek alapmagatartását tisztázták. Valahogy úgy tevődött fel a kérdés, hogy folytatják-e ezek a költők azt, amit a második Forrás-nemzedék megkezdett, vagy nem? S ha nem is fogalmazódott meg olyan nyíltsággal, de már hangot kapott az a vélemény, hogy a továbblépés épp a nemzedékillúziók szétrombolásával kezdődik.

Lehetséges-e radikális költészet? Balla Zsófia Szöcs Géza költészetéről értekezve a radikális költészetet úgy írja körül, mint „a közvetlenül adott mögötti, a lehetséges kutatását”, a jelenségek komplexitásának „Valamivé, azaz műalkotássá, egyszeri ideális tárgyává” (így!) való konstituálódását. A produktum: ideális, azaz kitüntetett alternatíva, utópia, mely radikális, mert „éppen feltételeessége szűnik meg a versben”, mégpedig a megnevezés, a rámutatás fokozott intenzitása által. Következtetés: ennek a fajta radikális költészetnek alfája és ómegája, hogy nem a produktum lesz alkotóelemeinek attribútuma, hanem fordítva.

A népművészet, a népi játéktevékenység is hasonló valami: „az ünnepi rítusok azt jelenítik meg, amilyennek lennie kell a világnak: a dalok, gesztusok, szokások, szép tárgyak szinte ráolvasások a kemény valóság emberibbé tételére” (Hofer Tamás—Fél Edit: *Magyar népművészet*. Bp., 1975.). A tudathasadás azonban itt még csak látszólagos. Ezek a tevékenységek még a közösség mindennapi tudatának formálói, „művészi”-nek és utópiának csak az egységes közösségi jelrendszer (és ami vele jár: viszonyrendszer) megszűnése után minősülnek.

Az a költészet, amely vissza akarja állítani ezt az egyensúlyt, következképp az egységes világlátás megteremtésének kísérlete. Szöcs Géza számára a költészet elsősorban játéktevékenység: a megismerés és változtatás eszköze. Elméleti próbálkozása azonban nem nosztalgikus és nem egyedülálló. Mint az „esszéírók” — vagy az *Új Symposion* köre is — olyan funkciókat kér számon a költésztől és próbál megvalósítani, amelyeknek aligha van valami közülük bármiféle utópiához.

Az eredmények jórészt még teoretikusak (annak ellenére, hogy már vannak olyan költőink, mint Egyed Péter vagy Cselényi Béla). Sajátosságuk: a kultúra egészére való reflektálás, az interdiszciplináris kutatások felhasználása, s nem utolsósorban a mindennapi tevékenységeknek s a mindennapi tudatnak szentelt egyre nagyobb figyelem. Azon túl, hogy ennek a tevékenységnek közvetlen gyakorlati haszna is van (gondoljunk csak arra, hogy 1974 óta nem egy kulturális előítéletünk szétfoszlatását ennek a törekvésnek köszönhetjük) saját értékpremisszáinak érvényesítésén túl, kapcsolódik ahhoz a főleg 1969 utáni nemzedékek által képviselt igényhez, amely a kelet- és közép-európai társadalom és történelem minél teljesebb modelljének megalkotását célozza.

Az ekképp elkötelezett magatartás és terméke, a „szöveg” (és az általam változt költészet is ebbe a gyűjtőfogalomba tartozna — vö. Aradi József: *A szöveg távolléte*. Echinox, 1977. 11—12.) azonban még mindig peremhelyzetben van, a szerkesztői (és nemcsak szerkesztői) gyakorlat miatt. S ha sokkal szkeptikusabb is vagyok ebben a kérdésben, mint Aradi, de tény, hogy ez a költészetben belüli elmozdulás a jelenlegi viszonyok között már arányeltolódásnak számít. Ám lelkünk rajta.

B. F.

KÉTNyelvűség — KISGYERMEKKORBAN (Magyar Pszichológiai Szemle, 1978. 1.)

A gyermekkori kétnyelvűség a modern pszichológia bonyolult és megoldatlan problémája. A bilingvizmus kutatásának elméleti jelentőségével többen is foglalkoztak (Lev Vigotszkij, Uriel Weinreich, Susan M. Ervin-Tripp). A kutatók ma már egyetértenek abban, hogy a kétnyelvű gyermekek beszédtevékenységének mélyreható tanulmányozása többet

árul el a nyelv elsajátításának folyamatáról, mint az eddigi egynyelvűsége támaszkodó megfigyelések. A gyermekkori bilingvizmus kutatása mégis inkább gyakorlati szempontból tűnik jelentősnek. Sem a pszicholingvisztika, sem a pedagógiai lélektan nem tudta mindmáig megválaszolni a bilingvizmus alapvető kérdését: hogyan hat vissza a második nyelv párhuzamos megtanulása az anyanyelv elsajátítására, hogyan befolyásolja a kisgyermekkori kétnyelvűség a személyiség fejlődését, gátolja-e a nyelv-

váltás kényszere a kétnyelvű környezetben élő gyermek értelmi képességeit és kommunikatív kompetenciáját?

Az esettanulmány szerzői, Jarovinszkij Alekszandr és Fabricius Ildikó, saját, kétnyelvű családi környezetben élő gyermekük nyelvi megnyilvánulásait kísérték rendszeresen figyelemmel. Tulajdonképpen kítaposott úton indultak el: elsőnek egy francia nyelvész, J. Ronjat figyelt meg az 1910-es években a francia—német bilingvizmus hatását saját gyermekén. Ronjat alapelve az volt, hogy a másnyelvű szülők a gyermekkel következetesen csak saját anyanyelvükön érintkezzenek. A francia kutató szerint az *egy személy — egy nyelv* sémát következetesen érvényesítve lehet csak feltárni a nyelvváltás lélektani törvényszerűségeit a család viszonylagosan zárt egységén belül. Ebből bizonyos következtetéseket lehet levonni a bilingvizmus általános természetére vonatkozólag.

Ez a kiindulópont teljes mértékben elégséges ahhoz, hogy megtudjuk, hogyan befolyásolja egymást (hogyan keveredik?) a kétnyelvűség gyakorlatában a két külön nyelvi rendszer. Az esettanulmány szerzőit azonban ezen túlmenően főként az érdekelte: hogyan kommunikál a kétnyelvű gyermek a két szülővel olyan tágabb nyelvi környezetben, amely nem kétnyelvű. Feltételezhető ugyanis, hogy a kisgyermek nem bilingvis környezetben a családi kétnyelvűségben belül is az egyik — a saját anyanyelvi környezetében élő — szülő nyelvért részesíti előnyben, még akkor is, ha mindkét szülő megközelítően egyenlő részt vállalt a gyermek gondozásából, s a gyermekkel való érintkezésben következetesen csak a saját anyanyelvét használja. E kérdésekre azonban mindeddig nem terjedt ki a kutatók figyelme.

A kétnyelvű gyermek a szülőkkel és a környezet más tagjaival való érintkezésben a helyzettől függően különféle kommunikációs stratégiákat vesz igénybe. E stratégiákra elsősorban az jellemző, hogy a gyermek sohasem keveri a két nyelvet, azonos szülővel való kapcsolatban igyekszik mindenáron *egy nyelvi rendszerben* megmaradni. Ennek alapja a szerzők feltételezése szerint az érzelmi kapcsolatok nyelvhez kötött elkülönülése. A gyermek nem tűri, hogy az egyik szülővel való nyelvi interakciójába belépjen a másik szülő egy másik nyelvi rendszerrel. Az interakció szempontjából az adott helyzetben kívülállónak minősülő másik szülő zavaró jelenlétét a gyermek sokszor hevesen visszautasítja. „Nem kellesz” — mondja a másíknak. „Ne zavarj minket” vagy „el-

ment papa/mama” — a szelídebb válaszok közé tartozik, a visszautasítás agresszívebb formában is megnyilvánulhat (a gyermek becsapja a másik szülő előtt az ajtót, vagy kitaszkolja a szobából). A két nyelv szituációhoz kötött, rendeltetésszerű elkülönítése másfél éves korban jelentkezik először. A gyermek ettől kezdve tiltakozik, ha valaki (szülő, nagymama) a nem magyar képeskönyv képeit magyarul akarja mesélni. Igen heves érzelmi reakciókat vált ki, ha a nem magyar anyanyelvű szülő próbálja meg ugyanezt a gyermekkel. A gyermek sír, kiabál, az érzelmi kapcsolat nyelvhez kötöttségét „feladó”, számára szokatlan interakciós viselkedés stresszhelyzetéből a másik szülőhöz menekül. A kisgyermekkori „tolmácsolás” sajátos jelensége, hogy a kényszerű nyelvváltás során a gyermek igyekszik elterelő akciókkal kilépni a „fordítási” szituációból. Ez utóbbi stratégiával nyelvi kompetenciájának feloldalasságát „maszkírozza”. — Papa, add ide ezt! — kéri a labdát a játékpólcról. — Mit? — próbálja az anyanyelve iránt igényes szülő a gyermeket a labda megnevezésére bírni. — Ezt, papa! — kiabálja, mutatja izgatottan. — Micsodát? — Papa, hívd a mamát! — dönt a gyermek, s a másik szülő nyelvében könnyedén kimondja: Mama, add ide azt a pöttös labdát! Más esetben a gyermek úgy próbál kibújni a fordítási szituációból, hogy a felszólítás nyelvében fordul a másnyelvű nagymamához, majd mikor látja, hogy az nem érti, fordítás helyett hangosan kiabálva ismétli ugyanazt. Hosszas nógatás után végül is egy a másik nyelven átélt szituációt társít az előbbi mondat-hoz: „Papa azt mondta, hogy megállt... az autó.” A gyermek ez esetben nem az egyik nyelv azonos fogalmát felelteti meg a másik nyelv azonos fogalmának, hanem az elhangzott nyelvi jelhez tartozó szituációhoz keres egy olyan hasonlót, ám a másik nyelvhez kötődő szituációt, amely képes a másik jelentésmezőből is előhívni a „megfelelő” jelet.

A nyelvhasználat helyzeti kötöttségére jellemző, hogy a gyermek a másik nyelvű szülő kérdésére („Mit csináltál ma?”) azon a nyelven válaszol, amelyben az adott szituációt átélte. Ha az anya tesz fel kérdést a gyermeknek a más nyelvű apával kapcsolatos élményére, bár a kérdés magyarul hangzik el, a gyermek az apja nyelvében válaszol.

A szerzők azt tapasztalták, hogy a kizárólagosan egy szülőtől tanult nyelv kommunikatív használatát a gyermek nem képes általánosítani. Csak a saját anyanyelvi környezetében élő szülő nyelvében éri el a gyermek a kommunikatív kompetenciának azt a szintjét,

hogy bármilyen helyzetben feltalálja magát, és tudja, kivel milyen szituációban hogyan kell beszélni. Fokozza a csak kétszemélyes kapcsolatban elsajátított nyelv használatában mutatkozó nehézségeket, hogy a gyermek nem fogadja el a szűkebb családon kívüli környezetet kényelvényt kezdemenyező kezességét. Ha az egynyelvűnek megszokott környezetből valaki a másik nyelven kezdeményezett kommunikációt, ez „sokkot” idézett elő a gyermekben, a szituáció visszautasításaként a szülőknél keresett menedéket. A kétszemélyes kapcsolatra korlátozódó nyelv kommunikatív kompetenciájában mutatkozó egyoldalúságot a legnövésőbb meséknyelvek, hanglemezek beszerzésével sem lehetett ellensúlyozni. A különbségek ugyanis nem a két nyelv grammatikai rendszerének különböző szintű elsajátításában mutatkoztak, hanem a nyelvvel kapcsolatos magatartások, közlési stratégiák családi kapcsolatokon kívüli általánosításában.

A szerzők a román kommunikációkutatás eredményeit (Tatiana Slama-Cazacu) terjesztették ki a gyermekkori bilingvizmus vizsgálatára. A kísérlet igen biztató, s számos további kérdést vet fel, melynek elméleti megoldása jobban eligazítana bennünket a gyakorló két-nyelvűséggel kapcsolatos tudományos és kevésbé tudományos babonákban.

PICASSO UTOLSÓ KIHÍVÁSA? (Le Nouvel Observateur, 1978. 709.)

Picasso tovább botránkozott halála után is. Gyűjteményéből körülbelül 60 festményt és rajzot 1974-ben a francia államnak ajándékozott, és ez az adomány azóta hullámokban váltotta ki a felháborodást. Egy Chardin, egy Gauguin és több Corot állítólag hamis, de legalábbis raktárra méltóan gyenge. A Le Nain-képek nem származnak a három testvér egyikétől sem, s így a Louvre-ban kiállított gyűjtemény mintegy kihívás Picasso részéről. Még egy kihívás, „post mortem”.

A gyűjtemény nem egyenletes értékű, Picasso nem volt szabályszerű gyűjtő, mint ahogy nem volt szabályszerű ember, sem pedig — szerencsére — szabályszerű művész. A képek közt van 5 frankért bolhapiacra vásárolt Vámos Rousseau, de saját képért cserélt Miró és Matisse is, jó Cézanne és jelentékeny Balthus.

Egy 1912-től 1913-ig festett Matisse-csendéletet Picasso 1944-ben vásárolt meg. „Nagy-sze-rü!” — lelkesedett gyakran előtte. És van még gyengén sikeredett Courbet, de remek Renoir is...

Picasso a képek beszerzésekor is egyé-

ni belátása-felfogása szerint járt el. „Mindenki érteni akarja a festészetet — mondotta Christian Zervosnak. — Miért nem próbálják megérteni a madarak énekét? Miért szeretünk egy éjszakát, egy virágot, mindazt, ami az embert körülveszi, anélkül hogy megpróbálnánk érteni?”

A Vámos Rousseau-tól négy jelentékeny munka van a gyűjteményben. Picasso nagyon szerette a naiv, az „ügyetlen” Vámos, *Az idegen hatalmak képviselői köszöntik a Köztársaságot a béke jelöl* című kép szerzőjét. Elvezte és szórakoztatta minden, ami az őszinteség, a nyíltan kifejezett, a valóban átértett költészet érzését keltette fel benne. Akkor is, ha a mű esztétikailag nem volt éppen tökéletes. A festmények maguk, nem pedig kereskedelmi értékük vagy a rajtuk levő szignó értékelték Picassót, ezért váltakoznak meghatározhatatlan és mesterművek gyűjteményében. A képeket nem is akasztotta fel, mert „a festészet nem arra való, hogy lakásokat díszítsen”. A földre állította vagy a falnak fordította, hogy alkalomadtán újból megcsodálhassa őket.

MŰVÉSZET ÉS TERMÉSZET (Der Spiegel, 1978. 27.)

„A természettől a művészethez, a művészettől a természethez”, ez az idei velencei biennálé főtémája. Régebbi alkotások közül kiállításra került többek közt Marcel Duchamp praktikus ajtója: egy szoba sarkában levő két ajtónyílást szolgál egyszerre. Mikor az egyiket csukja, a másikat nyitja, és viszont. Karinty általalmányai között is méltó helyet foglalna el; de a kiállítás tematikáját is jelképezhetné: bármilyen műalkotás helyet kap mögötte, ugyanakkor nyitva hagy egy ajtót a művészeteoretikusok számára.

Úgy látszik, a természet ismét erőteljesen vonzza a művészeket: a hollandus Krijn Giezen nádkunyhócskájában üve és halat füstölve hódol az egyszerű életnek, míg Menashe Kadishman, egy izraeli kibucpásztor a juhnyáját mutatja be: mindegyik juha szép kék festékkel van megjelölve. Az emberábrázolás sem hiányzik: a finn Olavi Lanu többek között néhány fejet állít ki; ezeket időnként öntözni kell, nehogy elhervadjon a fű és moha, amiből készültek.

A művészetet természetesen nemcsak a zöldségek képviselik. A művészet és természet közötti oda-vissza útnak sok állomása lehetséges. A Rajna-vidéki Ulrich Rückriem nem annyira a természetet, mint inkább a benne rejlő energiákat szemlélteti. Ebből a célból egy

hatalmas kökoloncot — nyilvánvalóan óriási energiával — szétördelt, a darabokat szépen egymás mellé rakosgatta, hadd lássa a közönség: egy nagy darab volt ez, s talán ismét össze lehet illeszteni. (Valószínűleg ahhoz sem kellett csekély energia, hogy ezt az alkotást a nyugatnémet pavilon közepére helyezték el.)

Az osztrák Arnulf Rainer halotti maszokról készített fényképeket „korrigál” tussal. (Hogy élethűbbek legyenek, vagy...?) Így kapcsolódik a biennalé-témához, mert „a halott arc szétfoljik a természetben”.

A brit Mark Boyle ötletszerűen kiválasztott talajrézleteket állít ki négyzet formában. Tengerparti homoknégyzeteket hordalékkal együtt, vagy városi utcaflasztert, eredetiben. Ez igazán a pusztá valóság. Borzongató módon bevált az az abszurd meghatározás, amit néhány évvel ezelőtt olvastunk valahol: „A művészet egy négyzetű dolog, amit a falra lehet akasztani.” (Ugyanilyesmit, például málladozó téglafalakat, műanyag fakszimiléként mutat be élethű színekkel. A valóság objektívebb visszadását valóban kívánni sem lehet. Nem is kívánjuk.)

MI A FÁRADTSÁG? (Le Monde, 1978. 10. 321.)

Nemzetközi orvoskongresszuson tárgyalták a svájci Morginsben azt a panaszt, amellyel napjainkban egyre többen fordulnak orvoshoz. Elébe vágva a felolvasott dolgozatokból és az azokat követő vitákból adódó következtetéseknél, a világ minden tájáról összesereglett szakemberek abban a tudatban szembesítették észrevételeiket, hogy a fáradtság néven ismert jelenségsorozat elválaszthatatlanul összefügg az ipari civilizáció kialakította életformával.

Már a fogalom meghatározása nehézségekbe ütközik a jelenség okainak és megnyilatkozási formáinak rendkívüli sokrétősége miatt. Minden rendszerezési kísérlet környezeti hatásokra utal, s nem csupán azért, amiért Henri Téquiugot professzor joggal állapíthatta meg, hogy „évezredek óta az emberiség hajlamos szenvedését a külvilágnak vele szemben tanúsított ellenséges magatartásával magyarázni”. Vázlatos sémákba a fáradtság típusai a következőképpen osztályozhatók: az első és legegyszerűbb forma az izomzat szintjén észlelhető, mint azoknak az energiakészleteknek a kimerülése, amelyek — elsősorban a glukóz — az izmokat táplálják. Amikor az erőfeszítés a helyi vagy általános alkalmazkodási lehetőségeket (vérkeringés, légzés) meg-

haladja, csökken a tevékenység, majd egészen megszűnik. Csakhogy maguknak az izmoknak a teljesítőképessége is változó, függ az edzettség fokától, a kortól, a nemtől, a fiziológiai feltételektől stb. A fáradtság másik fajtája érzelmszervi természetű: akár a látást, akár a hallást érinti, összetett jelenség, amely során fellép nemcsak magának az ingerfelvevő szervnek a zavara, hanem a működését végző izmoké, valamint azoké a központi pályáké és sejtstruktúráké, amelyek irányítják és integrálják az ingereket. Ezt a fáradtságtípust idézik elő vagy fokozzák az olyan ártalmak, mint a zaj, az álmatlanság, a rossz világítás, a helytelen munkaritmus. Nem lehet említelen hagyni, hogy számos betegség, többek között fertőző betegségek, de még bizonyos kezelések is okozhatnak fáradtság-érzést. A felsorolt kimerüléstípusok tünetei azonban többnyire kimaradnak a pihenés eredményeképpen vagy — amennyiben ez egyáltalán lehetséges — az életmód megváltoztatásának hatására. A fáradtságnak abban az esetben, amelyet pszichikai fáradtságnak neveznek — és a morginsi kongresszus résztvevőinek figyelmé fóként erre irányult —, a gyógyászati eljárások hatékonysága sokkal problematikusabb. A klinikai tapasztalat — B. Wysfeld és B. Poisson szerint — arra enged következtetni, hogy a fáradtság számos állapota nem egyéb, mint a tudattalan konfliktus megnyilatkozása a belső impulzusok, igények és a társadalmi-kulturális tilalmak, akadályok között. Feltűnő azoknak az eseteknek a száma, amelyekben a kimerültség megoldatlan lelki feszültségek első tüneteként jelentkeznek, és ez korántsem egyértelmű a jelenség pusztán mélylélektani értelmezhetőségével, gyógyíthatóságával.

Morginsben a társadalmi okokra visszavezethető fáradtságra olyan példákat ismertettek a kutatók, amelyeknek az orvoslása kitapintható. Az idézett esetek egyik csoportja a bioritmussal függ össze. Emberek milliói, egész társadalmi kategóriák élnek az állandósult fáradtságnak abban az állapotában, amelynek előidézőiről nincs tudomásuk, hatását pedig nem tudják kiküszöbölni. Itt említjük meg Thérèse Lecomte-nak azt a megállapítását, hogy a fáradtság tüneti kezelésében egyre nagyobb szerephez jutó serkentők fogyasztása a 20—39 év közötti nőknél éppen a kétszerese az azonos korcsoportbeli férfiakénál.

Alain Reinberg emlékeztette a kongresszuson egybegyűlteket arra, hogy a huszonnégy órás ritmuson kívül az ember bioritmusának van egy 365 napos tagolása is. Ennek az évi ritmusnak a tanulmányozása jelölte ki a kronobiológiá-

nak nevezett új kutatási területet, amelynek az adatai új szempontokkal járulnak hozzá a fáradtság kóroktanához. Megfigyelték például, hogy az északi féltekén az elhalálozási és megbetegedési görbe a téli hónapokban tetőz. A szervezet általános legyengülése, ellenállásának csökkenése természetesen együtt jár a fokozott fáradtságérzettel. Célszerűnek tűnik — és nem megoldhatatlan —, hogy a dolgozók évi szabadságukat részben vagy egészben a téli időszakban vehessék ki. A kronobiológia figyelemreméltó adatokkal bizonyítja, hogy a 8 órás munkaidő rotációja (egy hét délelőtt, egy hét délután, egy hét éjjel) nem felel meg az ember pszichofiziológiai alkalmazkodó készségeinek. Ésszerűnek tűnik a kisebb, három-négy napos időszakos váltakozása, mert könnyebben kiheverhető zavart okoz az idegrendszer és az egész szervezet működésében. Az iskolai órarend egyáltalán nem veszi figyelembe a növekvő gyermek, illetve serdülő fáradékonyságát, munkabírása, figyelemösszpontosítása optimális feltételeit. A tanórák tartamának és számának csökkentésével s ezzel arányban a nyári vakáció lerövidítésével hatékonyan lehetne küzdeni a

kiskorúak egyre gyakoribb és aggasztóbb méretű kimerülése ellen. Tízennégy éves koráig a gyermeknek elemi szükséglete a 12 órányi alvás. Leroy szerint a modern oktatási rendszer szelektivitására — beleértve az egyetemet is — jellemző, hogy nem annyira a legtehetségesebbeknek, mint inkább a legkevesbé fáradékonynak kedvez.

Az általános konklúziók szerint a fáradtság nem orvosolható csupán gyógyszeres kezeléssel; minthogy válasz a szervezetet érő komplex ártalmakra, csakis a fiziológiai, lélektani és nem utolsósorban társadalmi együttathók összefüggésében kell kijelölni azokat a feladatokat, amelyek a kimerültség fogalomkörébe tartozó jelenségeket feltárni és kiküszöbölni hivatottak. Pierre Bonfard szerint, aki *Dossier fatigue* címmel egész könyvet szentelt annak, amit „korunk betegsége”-nek nevez, bántó hiányossága az orvosképzésnek, hogy az egyetemen a medikus semmit sem tanul a fáradtságról, s csak majd klinikai gyakorlata során, de minden elméleti előkészítés nélkül kerül szembe vele. Az orvosok sokat emlegetett lélektani képzettségének szükségessége napjainkban megkerülhetetlennek tűnik.

Tamás Pál fémdborítása